

**Пегаси перебудови. Пародії,
поезії, полеміка 1985–1991
років**

КУПИТИ

У книжці відомого науковця, письменника, перекладача Олександра Гриценка зібрано ту частину його літературного доробку, що належить до другої половини 1980-х та початку 1990-х років – доби «перебудови». Це твори різних жанрів – пародії, поезії, літературна критика й полеміка, – об'єднані невивітрюваним духом того яскравого, веселого й суперечливого часу.

Видання розраховане на осіб, згаданих у ньому, на їхніх друзів та знайомих, а також на широкі кола поціновувачів сучасної української культури.

OLEKSANDR PALII

A HISTORY OF UKRAINE

A SHORT COURSE

Олександр Гриценко

ПЕГАСИ ПЕРЕБУДОВИ

Пародії, поезії, полеміка 1985–1991 років

Упорядкування і примітки автора.

Післямова Максима Стріхи.

Київ 2018

УДК 821.161.2

Г85 Гриценко Олександр. **Пегаси перебудови:** Пародії, поезії, полеміка 1985–1991 років. Післямова Максима Стріхи / Олександр Гриценко. – К.: К.І.С., 2018. – 138 с.

ISBN 978-617-684-205-7

У новій книжці відомого науковця, письменника, перекладача Олександра Гриценка зібрано ту частину його літературного доробку, що належить до другої половини 1980-х та початку 1990-х років – доби «перебудови». Це твори різних жанрів – пародії, поезії, літературна критика й полеміка, – об'єднані невивітрюваним духом того яскравого, веселого й суперечливого часу.

Видання розраховане на осіб, згаданих у ньому, на їхніх друзів та знайомих, а також на широкі кола поціновувачів сучасної української культури.

Редакторка Надія Гончаренко

На обкладинці з люб'язного дозволу автора використано фотопродукцію твору Володимира Іванова «Дитинство пегаса» (©, 1988).

© Олександр Гриценко, 2018

© Максим Стріха, післямова, 2018

ВІД АВТОРА

Майже всі тексти, вміщені в цій книжці, писалися протягом 1985–1991 років, тобто в добу «перебудови», і тоді ж (за кількома винятками) були надруковані в різних часописах.

Після 1991 року в автора якось не складалося ані з пародіями, ані з поезіями, тож газетні та журнальні публікації перебудовчих часів, поволі жовтіючи, лежали в шухлядах. Переглядаючи їх по тридцяти роках, я виявив, що, втративши за цей час частину актуальності й свіжості, вони, однак, набули нової якості й ваги з погляду нинішніх наукових зацікавлень автора (культурні дослідження, культура пам'яті) – як документальні свідчення початків процесу бурхливої трансформації нашого світогляду, нашої культури.

Усі ці пародії, пересміхи, літературна полеміка й поетичні одкровення «громадянського» штибу читаються сьогодні як фрагменти стенограми тієї трансформації, що її гостро переживало моє покоління.

Переглядаючи власні тексти тридцятирічної давності, я пригадую обставини, за яких писалася та чи інша річ, але водночас – маю дивне відчуття, що писала це інша людина, чий спосіб мислення й висловлювання мені, нинішньому, зрозуміти не завжди легко, адже для цього потрібно якоїсь прустівської «магдаленки», аби відтворити тогочасну атмосферу, увесь дискурс «перебудови»...

Якщо ці тексти почасти виконують таку роль принаймні для їхнього автора, то, можливо, послужать у цій ролі й для читачів. Отак з'явився задум – зібрати під однією обкладинкою писані в ті роки поезії, пародії та літературно-критичні есеї. Сподіваюся, що нинішній читач побачить у них відбиток тієї не надто давньої, але безповоротно минулої епохи, що була нашою молодістю.

Присвятити цю збірку мені хочеться пам'яті Віталія Коцюка – відомого київського журналіста, який у ті роки очолював відділ літератури і мистецтва газети «Молода гвардія». Саме на шпальтах цієї газети, значною мірою завдяки Віталієві, у другій половині 1980-х років з'явилося чимало творів молодих поетів, прозаїків, критиків, у тому числі – більшість текстів цієї книжки. А редакційна кімнатка у

величезній будівлі «комсомольського» видавництва «Молодь» на вулиці Пархоменка (тепер – Дегтярівська), де сиділи два Віталії – Коцюк і Жежера – була тоді, кажучи по-вченому, одним із важливих осередків альтернативного українського культурного простору, що поволі починав формуватися.

У тій-таки будівлі «Молоді» жевріло ще кілька подібних осередків. У відділі поезії, під майже-материнськими очима Любові Голоти, зріли поетичні таланти Василя Герасим'юка та Ігоря Римарука, чиїми редакторськими трудами пущено у світ чимало перших збірок поетів-вісімдесятників, зокрема й згаданих у цій книжці. У редакції напівдитячого часопису «Ранок» працював юний Іван Малкович, тоді – оспівувач баранчиків і скрипальок, а нині – найкращий український видавець дитячих книжок. В іншому крилі будівлі щомісяця збиралася поетична студія «Дніпро», де, окрім згаданих літераторів, можна було зустріти й послухати поетів-початківців Сергія Тихого (згодом – головреда «Республіки» й «Газеты по-киевски»), Костя Гнатенка (уже тоді «стильного чувачка») та інших.

Іще активнішим вогнищем нової, малорадянської культури була тоді художницька майстерня на вулиці Паризької комуни (описана в есеї «Про передчасну смерть однієї літературної епохи», вміщеному до цієї збірки), де, завдяки добросердості й терплячості художниці Наталки Пікуш, частенько збиралася літературно-мистецька тусовка вісімдесятників. Окрім уже згаданих творчих особистостей, тут можна було зустріти фундатора «бубабізму» Віктора Неборака (тоді – аспіранта Інституту літератури), скрипаля-патріота Кирила Стеценка, митців-новаторів Анатолія Степаненка та Володимира Іванова, революціонера українського театру Сергія Проскурню, барда Василя Жданкіна (ще не бородатого й не босого, але вже з бандурою) та інших, не менш яскравих персонажів. Пригадую, як у тій майстерні вперше почув про гурт «ВВ» – Кирило Стеценко захоплено ділився враженнями від цього несподівано оригінального явища, а потім відбулася майже професійна дискусія: яку функцію відіграє в їхній музиці баян Скрипки, ритмічну чи мелодичну?¹

Не пригадую, щоб сидів хоч раз у тій майстерні Микола Рябчук, але він сам по собі був тоді ключовим осередком неофіційного культурного життя. Здавалося, він помічав усе, що з'являлося тоді

нового, свіжого й цікавого, а помітивши, намагався підтримати й заохотити – чи то схвальним критичним відгуком, чи то видавничою рецензією, чи просто – рекомендуючи новинку друзям і знайомим, врешті, знайомлячи між собою київську літературну та мистецьку молодь. Саме завдяки Рябчукові моїми друзями стали Максим Стріха, Володимир Діброва, Соля Павличко, Олег Лишега...

А через Рябчука та Неборака мацаки київського літературного андеграунду тяглися до Львова – до Віктора Морозова, Виничука-Чемодана та зовсім іще юного Тараса Чубая... І ось уже сидів у майстерні на Паркомуні майбутній автор культової пісні «Вона» Кость Москалець і, хитро зблискуючи скельцями окулярів, співав на мотив відомої пісеньки про «бальшую кракаділу» підривні куплети:

«Одного разу Ленін купив дві пляшки бренді
і пляшечку портвейну, і пива цілий ящик.
Притяг усе додому, і каже Наді Крупській:
Оце вже ми гульнемо під Апасіонату!»²

Було в тих куплетах і про Сталіна та Берію, і про філософа Канта, який, надівши червоного банта, пішов до борделю...

От бачите, – сердито скаже хтось, – починали з пародій та буфонад, із кепкування над «генералами-класиками», а потім і Союз розвалили...

Утім, я маю сумніви, що такий «хтось» знайдеться серед читачів цієї книжки. Ані автор, ані інші її фігуранти, наскільки мені відомо, не приписували собі значної ролі ні в розвалі Союзу, ні в «розбудові державності». Та з цього зовсім не впливає малозначущість їхнього внеску в культурне життя України 1980-х чи пізніших років.

Одним зі свідчень тієї значущості, сподіваюся, стане ця книжка.

¹ До речі, перша версія репродукованого на обкладинці цієї книжки «Пегасика» Володимира Іванова була 1988 року вручена гурту «ВВ» як приз «кращому українському рок-гурту року».

² Точність цитати не гарантую, бо наводжу текст пісеньки, як його тоді запам'ятав.

Частина I. ПАРОДІЇ

У 1986 році в київській молодіжній газеті «Молода гвардія», на гумористичній сторінці «Чортів млин», що її редагував Віталій Коцюк, з'явилася рубрика «Літературний інститут», що мала на меті привернути увагу київської молоді до сучасної української літератури. Рубрику відкрили кілька поважних статей В.Брюховецького, але потім вона стихійно перетворилася на пародійну. Далі вміщено низку пародійних матеріалів, уперше опублікованих у «Літ. інституті».

ЛІТІНСТИТУТ «МОЛОДОЇ ГВАРДІЇ»

Дебати про дебюти³

Щорічно кільканадцять молодих поетів, видаючи свої перші збірки, сміливо входять у поле читацької уваги й по праву займають там місце уже забутих минулорічних дебютантів. Не став винятком і нинішній рік. Ось лише кілька з недавніх поетичних дебютів.

Святослав САМОСВАЛ. **Поклик бройлера** (Видавництво «Кряж», 1986).

Молодий обдарований автор вдало намагається виразити життєву позицію, творчі пошуки та знахідки. Більшості віршів притаманні ліризм, епічність, розмаїття інтонацій, активність думки. Автор добре знає життя сучасного села, міста і селища міського типу.

Лесь ТЕНДІТНИЙ. **Рідні полумиски** (Видавництво «Рілля», 1986).

Молодий, але вже обдарований автор намагається вдало виразити життєві пошуки та знахідки. Більшості віршів притаманне розмаїття думки, значна активність інтонації. Автор добре знає життя.

Марічка ПОЛОТНЯНА. **Ойойоечки** (Видавництво «Чічка», 1986).

Обдарована, та все ще молода авторка вдало намагається щось виразити. Деяким віршам дещо притаманне. Авторка добре знає, чого хоче.

Іван ЧИМАЛИЧ. **Вівчар офіри** (Видавництво «Гирлига», 1986).

Автор вдало намагається виразити все, чим він обдарований. Віршам притаманне розмаїття життєвих позицій, пошуки творчої думки. Особливо вдаються авторові образи смерек та свійської худоби.

Орест РИМОГРЮК. **Фрагменти адекватності** (Видавництво «Зразкова думка», 1986).

Автор вдало виражає все. Віршам притаманні думки, авторові – активне усвідомлення власної вартості.

Уже з цих лаконічних, але змістовних анотацій читачеві неважко здогадатися, наскільки всі дебютанти хороші та різні. Чимало у віршах неоднозначного, а то й недвозначного. Повну ясність може внести, звичайно, лише кваліфікована, витримано об'єктивна критика. Тому сьогодні на шпальтах нашої газети з роздумами про нові поетичні збірки та про себе виступають критики Петроній Балакун та Ярополк Мливо.

Гіллястість роздуму⁴

Петроній Балакун

Справжній поет є деміургом того Всесвіту, що кристалізується в читацькій свідомості, згенерований потужним силовим полем Поезії. Глибокий аналіз феноменології генерування цієї кристалізації і є об'єктом моїх роздумів.

Ось, наприклад, молодий, та вже приємно ускладнений Орест Римогрюк (збірка «Фрагменти адекватності»):

...раптовий
правічний вітер в звивинах німотних
загукв ожинно...
...те, що звалось глуздом,
себе шукало всує... О, зведись
з заляклих звалищ сенсу – і тобі
я відчахну півзвивини...

Читаєш – і наче бачиш, як могутні пласти реальності, деформовані активним творчим імпульсом, з надзвичайною легкістю зсуваються, переміщуються, й вимальовується свій, цілком оригінальний, тільки йому, Орестові Римогрюкові, притаманний комплекс світовідчуття: власна логіка, власне мислення, власний глузд... Мимоволі пригадується безсмертне пушкінське: «Смысла я в тебе ищу»...

Отак, перегукуючись із великими попередниками, торує свій шлях крізь реальність Орест Римогрюк.

І зовсім інакше – Іван Чималич, також молодий і також поет (збірка «Вівчар офіри»):

Мольфар офіру ворохобив
під жонови жертковий стукіт.
Ельф альту плакав, наче буки –
таке, гадав, у нього хобі...
...й розчовпуй...

Іван Чималич темпераментно будить читацький розум, емоційною та інтелектуальною силою вірша змушує читача шукати відповіді на безліч важливих запитань: що таке мольфар? Що таке жонова? Як ворохоблять офіру? І лише тоді, коли відповіді знайдено, читач починає усвідомлювати глибокий сенс магічного останнього рядка: «...й розчовпуй...».

Хто там іще не висповідався?⁵

Ярополк Мливо

Цікаве явище завжди привертало увагу. Небанальне – також. Не штука – написати оригінального вірша і зібрати вершки читацької уваги за допомогою дешевої цікавості та небанальності.

Але не ставайте на цей слизький шлях, молоді поети! Краще вийдіть тихого вечора в тихе місце, поверніться обличчям на південний захід, десь так у напрямку Фастова, й нашороште вуха. Чуєте?

Коло хати – вишневий садок,
де лунають хрущі, наче доля...
Комбайнери вертаються з поля
І летить тепловоза гудок...

То завів своєї, щиро-традиціоналістичної все ще молодий Святослав Самосвал з Крижопільщини. Відразу видно, що не забув він мелодики матиної пісні, та й уроків літератури в школі – також.

А тепер поверніться трохи західніше і нашороште вуха дужче:

Де ти є, моя жадана?
Шіді-ріді-дана!
Я без тебе сам не свій,
Агій!
І я сама не своя,
Нуда-нуда-нуда-я! Прилинь, милий, заспокой!
Йой!

То з піснею Самосвала сплітається джерельно-чистий, не забруднений зайвою думкою голосок Марічки Полотняної з околиць турбази «Яремча».

Ну хто з вас, столичних, отак проспівас: «Шіді-ріді-дана»? Хто так опукло виявить характер гордої, ніжної, чистої, вірної, напівдорослої-напівздитинілої карпатки:

«Прилинь, милий, заспокой! Йой!»

Так-от у селі говорять, у Карпатах. Чи то пак, на Здолбунівщині...А може, й на Крижопільщині...Не це важливо! Важливо – щоб просто, ясно й недвозначно, без усяких там метафороконструкцій!

Навіть коли в молодого поета-традиціоналіста на серці туга, вона не може не набрати співмірно-класичної, неодноразово перевіреної форми. Щоб у цьому пересвідчитися, відвернімося від «Яремчі» й прислухаймося до тужливо-ліричної сповіді, що долинає десь із боку Бессарабки. То Лесь Тендітний:

Очі закриваю – і в ту ж мить
Бачу рідну хату край дороги...
Й солодко серденько защемить,
Як згадаю: там я до знемоги
Наїдавсь вареників, ковбас...
О, літа дитинства босоногі!
Вже немає вороття до вас!

Недосвідчений читач може сказати, що ці вірші – нецікаві, неоригінальні, навіть примітивні. Але досвідчений читач, знайомий із

моїми статтями, заперечить: якщо у перших своїх збірках ці поети сягали до кісточок Т.Шевченкові чи Ю.Федьковичу, то в других – уже до колін. А це – вірна ознака того, що сьому чи восьму збірку вже можна буде купувати!

Та є ще, на жаль, окремі читачі, у яких не викликає огиди й обурення так звана оригінальність форми чи так звана новизна змісту! Ну що це, наприклад, за вірш: «...правічний вітер... загув ожинно...» (Орест Римогрюк, «Фрагменти адекватності»)? Хіба в Т.Шевченка чи І. Франка вітер коли-небудь гув ожинно? Ніколи!

Де в цих віршах Традиція? Де Позиція? Де Народний Етнос, Мелос та Епос? Де, врешті, Сповідальність, я вас питаю! Нема...

Хочеться з усією доброзичливістю сказати деяким молодим столичним поетам: сповідайтеся, хлопці, поки не пізно!

3 Уперше опубліковано в газеті «Молода гвардія» 6.09.1986 р. Вигадані поети-дебютанти Іван Чималич, Орест Римогрюк та Марічка Полотняна є дружніми шаржами на Івана Малковича, Ігоря Римарука та Марію Матіос; інші «дебютанти» – узагальнені типажі тодішніх молодих поетів.

4 Цей текст дружньо пародіює тодішні статті П.Мовчана не лише про молодих поетів (як-от його передмова до збірки поезій В.Кордуна «Земля натхненна» та рецензія на вірші М.Воробйова), а й на інші теми – наприклад, роздуми «Мова – явище космічне», що друкувалися тоді в літчасописах.

5 Пародіюються критичні статті поета й критика, прихильника «сповідальної поезії», викривача «метафороконструкторів» Ярослава Мельника (згодом зібрані автором у книжці: Я.Мельник. Сила вогню і слова. – К.: Радянський письменник, 1991).

Для вас, абітурієнти⁶

Звістка про відкриття Літінституту у «Чортовому млині» миттю облетіла поетичні ниви, і незабаром вступний конкурс у ньому побив рекорди як для відкритих, так і для закритих приміщень. Постала пекуча проблема відбору. По довгих роздумах ректорат вирішив покладатися на об'єктивні, наукові критерії – а що може бути об'єктивнішим та науковішим, аніж тест? Отож ми й пропонуємо нашим абітурієнтам науковий вступний тест до Літінституту.

Тест «100 очок»

1. Чи любите ви поезію?

Варіанти відповідей:

- так, особливо Шевченка (0 очок);
- так, особливо по обіді (10 очок);
- так, особливо свою (5 очок).

2. Чи біжите ви до редакції, написавши нового вірша?

Варіанти відповідей:

- ні, бо все одно не надрукують (10 очок);
- ні, бо все одно надрукують (0 очок);
- ні, бо ніколи (5 очок).

3. Що таке хорей?

Варіанти відповідей:

- віршований розмір (10 очок);
- палиця для поганяння північних оленів (5 очок);
- цілковитий анахронізм (мінус 5 очок).

4. Ваш улюблений вірш?

Варіанти відповідей:

- «Садок вишневий коло хати» (10 очок);
- «У лісі ой у темному» (5 очок);
- «О закрой свои бледные ноги» (мінус 5 очок).

5. Хто такий сповідальник?

Варіанти відповідей:

- релігія – опіум для народу! (10 очок);
- молодий поет, не киянин і не львів'янин (5 очок);
- не знаю і знати не хочу (0 очок).

6. У чому причина «проблеми читача»?

Варіанти відповідей:

- читач клює на дешеву «оригінальність» (10 очок);
- читач до мене не доріс (мінус 5 очок);
- а що, є така проблема? (5 очок).

7. Хто автор книжок «Сільські історії», «Містечкові історії» та «Міські історії»?

Варіанти відповідей:

- Вільям Фолкнер (0 очок);
- Анатолій Дімаров (5 очок);
- Я з ним не знайомий (10 очок).

8. З ким би ви пішли у розвідку?

Варіанти відповідей:

- З Олексою Ющенком (10 очок);
- з О.С.Пушкіним (5 очок);
- з Г.Аполлінером (0 очок).

9. Якби О. де Бальзак та В.Шевчук почали боротися, хто б переміг?

Варіанти відповідей:

- Бальзак (10 очок);
- Шевчук (0 очок);
- нічия (5 очок).

10. Ви геній?

Варіанти відповідей:

- так (10 очок);
- ні (10 очок);
- що за безглузде запитання! (10 очок).

Давши відповіді на всі запитання, уважно підрахуйте суму набраних вами очок.

Якщо ви набрали:

100 очок чи трішки менше – віршів можете більше не писати: Ви настільки викінчений класик, що це тільки зашкодить. Радимо потихеньку збирати гроші на будинок-музей у Кончі-Заспі.

40–60 очок – не сумуйте. Ви нормальна людина, а тому сміливо вступайте до будь-якого вузу, окрім нашого Літінституту.

Нуль очок або менше – Ви помиляєтеся, вважаючи себе невизнаним генієм. Віднині Ви офіційно визнані нашим Літературним інститутом. Якщо Ви ще не забули правил граматики, зробіть це негайно. Радимо також відпустити бороду, аби приховати від пильних критиків родимі плями символізму, формалізму, вінгранізму та мовчанізму.

Бажаємо творчих успіхів!

До наступних занять у нашому Літінституті!

Для вас, популяризатори!⁷

Науково-популярна література за успіхом у читача наближається до беззаперечно визнаних М.Дрюона, В.Пікуля, Ж.Сіменона⁸. Тому наш Літінститут аж ніяк не міг оминати проблему підготовки висококваліфікованих кадрів для цієї важливої галузі літвиробництва.

На жаль, повного, вичерпного підручника з мистецтва популяризації ще не існує: сьогоднішньою публікацією ми прооруємо першу борозну на літературній цілині.

Отже, що популяризувати і як популяризувати? Щодо першого питання, то тут справа проста – популяризувати можна все що завгодно: теорію відносності, штучну щелепу, нову конструкцію триколісного велосипедика, мушку дрозоділу, мильні бульбашки і багато-багато іншого. Головне, щоб читачеві було зрозуміло. В цьому й полягає парадокс популяризації: від звичайної книги ми вимагаємо чогось (якщо вона художня – то, ясна річ, художності й глибини, якщо фахова – то хоч якоїсь користі в роботі), а прочитавши щось ніби наукове й ніби популярне, ми радіємо вже від того, що все зрозуміли!

Отож, на запитання «Як писати?» відповідаємо: так, щоб зрозуміла не тільки домогосподарка, а й філолог чи журналіст, а головне – ваш редактор. Це завдання нелегке, але все ж реальне.

Інша проблема: читача треба захопити. З цим складніше, хоча деякі прийоми вже апробовані й широко використовуються популяризаторами-практиками.

По-перше, переконайте читача, що нічого цікавішого й важливішого за оспівувану вами штучну щелепу (липучку для мух, мильні бульбашки) на світі не було, нема і не буде, а якщо й буде, то тільки через інтриги ворожої наукової школи, але істина все одно переможе!

По-друге, прикличте на підмогу історію, і чим екзотичнішу, тим ліпше: розкопайте клинописний шумерський трактат про штучні щелепи, знайдіть у легендах майя згадки про священних мушок-дрозоділ. Не бійтеся викриття: знавці клинопису та культури майя не читають науково-популярних книжок.

Неодмінно слід розповісти, як оволодіння теорією мильних

бульбашок чи винахід триколісного велосипедика допомогли в боротьбі з імперіалізмом за свободу народів. Незайвими будуть красномовні порівняння обсягів виробництва штучних щелеп до 1913 року та в наші дні.

На закінчення свого опусу прибережіть одну-дві барвисті сторінки з життя славетних. Особливо популярні в таких випадках Діоген, Фарадей, Ейнштейн, О.Генрі та О.Вишня. Розкажіть читачеві, як Фарадей переконав Форда у перевагах триколісного велосипеда, а Остап Вишня дотепно доводив сільським читачам корисність мушиних липучок.

Засвоївши наші поради, беріться до роботи. Що б вам таке розпопуляризувати? Ну от хоча б гумові калоші – чим не тема для книжки? Зрозуміло, написати відразу книжку важкувато, тож почніть із невеличкого есе. Наприклад, такого.

Калоші та прогрес людства⁹

Своїм корінням калоші сягають сивої давнини. Ще конкістадорів – учасників походу Кортеса – вразило своєрідне взуття тубільців, що не пропускало вологи та мало надзвичайно привабливий блиск. Щиросерді ацтеки, тольтеки, ольмеки та іпотеки, не підозрюючи про підступність «білих дияволів», довірливо розкрили їм секрет:

«Халасó!» – казали вони, усміхаючись. Це означало: «Черевички виготовлені з кори місячного дерева, коли Батько Сонця на золотій колісниці дивиться у спину». Слово «халасо» трансформувалося в «калоша» і швидко завоювало популярність у Старому Світі.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ